

*Павлова В. О.,**аспірант кафедри соціальної теорії
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню трудової міграції, її проявів та наслідків, які вона несе для країн світу, в тому числі і для України. Така міграція несе для країни економічні збитки, демографічну нестабільність, втрату інтелектуального потенціалу тощо.

Ключові слова: міжнародна трудова міграція, імміграція, трудові мігранти, «витікання мізків».

Постановка проблеми. Актуальність теми полягає в тому, що міжнародна міграція робочої сили стала важливою складовою глобалізаційних процесів у світовій економіці. Тенденція до відкритості стимулює трудовий потенціал до найбільш ефективного його використання не тільки в рамках національних господарств, а і за їх межами. Міжнародна міграція робочої сили має як позитивні, так і негативні наслідки, формуючи, а то і нагромаджуючи таким чином проблеми як в окремих країнах, так і в цілому на міжнародному ринку робочої сили. Тому сьогодні міжнародна трудова міграція є об'єктом підвищеної уваги з боку держав, спеціалізованих міжнародних організацій на предмет регулювання міжнародних міграційних потоків.

Мета дослідження. Вивченню різноманітних аспектів трудової міграції присвятили свої наукові праці вчені: І. Гнибіденко, В. Куценко, Е. Лібанова, О. Малиновська, О. Осауленко, Т. Петрова, С. Пирожков, О. Позняк, І. Прибиткова, М. Романюк, М. Семикіна, О. Хомра, О. Ярова та ін. Проблема зовнішньої трудової міграції населення України знайшла своє відображення і у працях зарубіжних дослідників, таких як С. Годінгс, М. Левін, Н. Попсон, Ж. Сернік, А. Счепанікова, К. Циммер та ін. Незважаючи на істотний внесок перелічених вчених у вивчення особливостей зовнішньої трудової міграції населення України, зазначена проблема все ще залишається малодослідженою та гостро постає перед українським суспільством.

Виклад основного матеріалу. Так, одним із проявів інтернаціоналізації економіки і демократизації соціально-культурного життя людства (особливо це проявляється в умовах гострих міжнаціональних суперечностей, прямих протистоянь між народами і державами, надзвичайних ситуацій і стихійних лих) є крупномасштабні внутрішньодержавні і міждержавні переміщення населення й трудових ресурсів у різних формах. Це легальні мігранти, які користуються правами і можливостями, що надаються їм світовою цивілізацією й міжнародними ринками праці для вибору місця проживання і роботи; це біженці та вимушені (нелегальні) мігранти, які залишають рідне гніздо не з власної волі, а під тиском певних обставин.

Необхідно відрізнити переміщення населення відносно певної території. Еміграція – вибуття за кордон, а імміграція – прибуття із-за кордону.

До факторів загальноекономічного характеру, які зумовили формування світового ринку робочої сили, належать: інтернаціоналізація господарського життя; демографічні процеси, які мають національний, регіональний і глобальний характер; розвиток інтеграційних процесів; розвиток науки, техніки й інформаційних систем. До більш вагомих причин, які значно інтенсифікували міграційні процеси робочої сили у світовому господарстві, можна віднести: тенденцію до збільшення кон-

трасту у рівнях економічного і соціального розвитку країн-експортерів і країн-імпортерів робочої сили і населення; зростання міжнародного руху капіталу і функціонування транснаціональних корпорацій, які сприяють з'єднанню робочої сили і капіталу, здійснюючи рух робочої сили до капіталу або навпаки; контрасти, часто значні, в темпах природного демографічного приросту населення в країнах, що приймають робочу силу і віддають; проблеми міжнаціональні, релігійні, політичні тощо.

Також можна виділити декілька основних потоків міжнародної міграції робочої сили: міграція із країн, що розвиваються, у промислово розвинені країни; міграція робочої сили з колишніх соціалістичних країн у розвинуті країни; міграція в рамках розвинутих країн; міграція в рамках країн, що розвиваються; міграція із промислово розвинутих країн в країни, що розвиваються.

Географічним центрами імміграції є традиційно найбільш розвинені в економічному відношенні країни: США, Канада, Австралія, Німеччина і значна частина західноєвропейських країн. У сучасних умовах значні потоки робочої сили спрямовані в нафтодобувні країни Близького Сходу (Саудівська Аравія, Бахрейн, Кувейт, Об'єднані Арабські Емірати, Катар, Оман тощо). Одним із значних регіонів притоку робочої сили є країни Латинської Америки: Аргентина, Бразилія, Венесуела.

За різними оцінками експертів, поза межами України на сьогоднішній день знаходиться від 2,5 до 5 млн осіб працездатного віку [1].

За офіційною американською статистикою, протягом останнього десятиліття у США щорічно в'їжджало більше 1 мільйона мігрантів, з яких 15-20% припадає на трудову міграцію. На частку Європейського Союзу припадає більше чверті всього сукупного обороту світового ринку робочої сили. У деяких країнах ЄС частка іноземців серед населення досить значна. Лідерами у цьому відношенні є Франція (8% іноземців серед населення країни), Німеччина (7,5%). Особливо вагома частка емігрантів в окремих галузях. Так, наприклад, у Франції емігранти складають 25% всіх зайнятих у будівництві, 1/3 – в автомобілебудуванні. У Бельгії вони становлять майже половину всіх шахтарів, Швейцарії – 40% будівельників тощо [2, с. 147].

На рубежі XX–XXI століть мільйони українців покинули свою батьківщину в пошуках праці, стали трудовими мігрантами. Для одних це додатковий заробіток і забезпечене життя, для інших – єдиний вихід із ситуації економічної скрути та певна форма виживання. Більшість українців до цього спонукає складна економічна ситуація в Україні, високий рівень безробіття, відсутність соціального захисту. Але можна сказати, що перебування в країнах Західної Європи має й неабиякі позитивні наслідки. Це знайомство із західним життям і культурою, фінансова вигода, вивчення іноземної мови, набуття досвіду на ринку праці. Зрештою, це певною мірою вигідно для самої держави, якщо кошти, зароблені її громадянами, повертаються разом із ними на батьківщину. Однак основним негативним наслідком такої еміграції є, по-перше, те, що більшість українців, котрі від'їжджають за кордон на роботу, працюють нелегально,

бо працевлаштування там здається їм легшим і доступнішим. Зазвичай такі, на перший погляд, легкість і доступність у подальшому спричиняють непередбачувані наслідки: юридичні проблеми в країні перебування, соціальну незахищеність людини в чужому для неї середовищі. По-друге, якщо іммігранти починають працювати легально, то переважно вже не повертаються на батьківщину.

Так, посилення зв'язків України з країнами Євросоюзу на новому етапі євроінтеграції зумовлює актуальність дослідження проблем розвитку відносин нашої держави з кожною країною-членом ЄС. Одне з провідних місць у міжнародних зв'язках України з країнами Європи посідає Італія, яка є розвиненою постіндустріальною державою, членом НАТО та «Великої вісімки». До того ж Італія прихильно ставиться до євроінтеграційних прагнень нашої країни. Вона є другим після Німеччини найважливішим торговельним партнером України. Саме в Італію останнім часом спрямована новітня українська еміграція. Українські трудові мігранти дедалі поповнюють ринок праці Італії, витискаючи з «непрестижних» секторів вихідців із країн Центральної Європи, насамперед, Польщі. Причини масової міграції є типовими, хоча вибір потенційних мігрантів на користь Італії зумовлюється відчутно сприятливішою специфікою її економіки, законодавства і навіть культури порівняно з іншими країнами Євросоюзу. Загалом міграцію українців до Італії, тимчасову чи ні, можна пояснити кількома чинниками: можливістю отримання подвійного громадянства, несуровість контролю й схильність до корупції на митниці; можливість отримання роботи, особливо для жінок середнього віку з догляду за літніми людьми, які переважають в італійському суспільстві; періодичні амністії на легалізацію трудової діяльності та легкий переїзд машинами, автобусами й літаками. Добре налагоджене автобусне сполучення України з Італією дає можливість людям легально чи нелегально переїжджати з однієї країни до іншої або передавати посилки та гроші.

Найбільша кількість українців прибуває до Італії із західних областей України. Серед тих, хто прямує до Італії, багато лікарів, освітян. Західний регіон сьогодні є лідером серед інших в Україні, відкля виїжджають до Італії. Так, із Львівської області поїхало – 41,3%, із Тернопільської та Івано-Франківської – 11,6%, Чернівецької – 10,8% від усієї кількості українських мігрантів, що перетинають італійський кордон [3]. У середньому термін перебування українців в Італії становить 5–6 років. Українці виконують переважно низькооплачувану роботу, що не потребує високої кваліфікації: 63% – доглядають хворих і старих; 18,7% – працюють домашніми робітницями; 6,4% – доглядають дітей; 2,6% – задіяне у промисловості; 2,1% – у сільському господарстві [4, с. 8].

Світовий досвід свідчить, що трудова міграція забезпечує безсумнівні переваги як країнам-імпортерам, так і країнам-експортерам. У той же час вона (міграція) здатна створити гострі конфліктні ситуації і соціально-економічні проблеми як в одній, так і в іншій групі країн.

Для того щоб нейтралізувати негативні наслідки і посилити позитивний ефект, який отримується країною в результаті трудової міграції, необхідно застосовувати певні інструменти державної політики, до яких можна віднести: жорсткі вимоги до фірм-посередників, які займаються вербуванням робочої сили на роботу за кордон; проведення регулятивної, стосовно мігрантів, грошово-валютної та кредитної політики (стимулювання валютних переказів, пільги по вкладах, звільнення від податків), надання кредитів, у тому числі пільгових, на будівництво та придбання житла, відкриття власного бізнесу тощо; проведення відносно мігрантів пільгової митної політики; ре-

гулювання видачі закордонних паспортів (заборона або обмеження на виїзд окремих категорій працівників, введення еміграційних квот тощо).

Виділимо плюси та мінуси для країн-імпортерів трудових ресурсів. До плюсів віднесемо: підвищення конкурентоспроможності національного виробника за рахунок зменшення витрат на робочу силу; зростання внутрішнього попиту на товари і послуги за рахунок мігрантів; економія коштів на підготовку кваліфікованих спеціалістів.

Підрахунки показують, що приймаюча країна від залучення одного середньостатистичного вченого-гуманітарія вииграє 230 тис. дол. США, інженера – 253 тис. дол., лікаря – 646 тис. дол. США; робітники-емігранти сприяють омолодженню трудових ресурсів у країні імміграції; підвищення рівня еластичності на внутрішньому ринку праці за рахунок посилення конкуренції у сфері пропозиції робочої сили [5].

До ряду мінусів можна віднести: зростання безробіття і загострення конфліктів між резидентами і мігрантами за робочі місця; вплив валютних ресурсів за кордон; загострення конфліктів на національній, расовій та релігійній основі.

Для країни-імпортера робочої сили вплив міграційних процесів багатоплановий і суперечливий. У той же час слід констатувати, що політика абсолютної більшості держав-імпортерів жорстко селективна з метою мінімізації негативних наслідків міграційних процесів та отримання максимального позитивного ефекту.

Сучасна міжнародна трудова міграція характеризується активізацією і зростанням впливу країн-експортерів робочої сили на даний процес. Зокрема це виявляється в: регулюванні масштабів і якісного складу мігрантів; захисті прав своїх співвітчизників за кордоном; заходах по сприянню захисту державних інтересів, а також прав і свобод громадян-мігрантів; заходах, що направлені на взаємний захист інтересів країн-експортерів та імпортерів робочої сили.

Вказані регулятивні заходи дозволили країнам – експортерам робочої сили зменшити негативні наслідки міграції для національної економіки. У той же час вони продовжують залишатися вагомими. Особливо це стосується проблеми впливу кваліфікованої робочої сили. Її суть полягає в тому, що висококваліфіковані спеціалісти від'їжджають із країни з більш низьким життєвим рівнем в державі, які забезпечують їм набагато вищий рівень заробітної плати, соціальних гарантій, можливість самореалізації тощо. Від'їжджаючи спеціалісти – переважно молодь, що ще більше загострює проблему. Крім прямих втрат, які є результатом «витікання інтелекту», в країнах-експортерах трудових ресурсів формується психологічний клімат песимізму і безперспективності щодо реалізації творчого потенціалу громадян.

Міжнародна міграція робочої сили має місце і в рамках промислово розвинутих країн. Для них також є характерним явище «витікання мізків». Такі процеси спостерігаються, зокрема, в Західній Європі і США. Вплив науковців з Європейського на Американський континент зумовлений скоріше не економічними факторами, а факторами самореалізації. Вказані процеси були особливо характерні для 40-х – 50-х років минулого століття. У той же час у США в Національній академії наук 23%, а серед лауреатів Нобелівської премії третина – емігранти. У результаті суттєво постраждали деякі з наукових напрямків у таких країнах, як Німеччина, Італія, Франція [6].

Крім цього, в Україні є також серйозна загроза економічній безпеці, яка створює досить потужний «вплив мізків» – виїзд за кордон представників інтелектуальної праці, науково-технічних кадрів. Основними імпортерами робочої сили «вищої

якості» є США, Канада, Велика Британія, Росія. Як цілком вірогідні наслідки вказаних процесів – неможливість створення в перспективі конкурентних переваг національної економіки, а в стратегічній перспективі – вірогідність зникнення галузей, які формують економічну безпеку держави [7, с. 111].

Взагалі в Україні активізувалися процеси трудової міграції за роки її незалежності. Вони зумовлені факторами, притаманними міжнародному ринку робочої сили в цілому та регіональними особливостями, які характерні для нашої країни. До них слід віднести високий рівень безробіття і, особливо, прихованого; низький рівень заробітної плати, особливо в державному секторі; особливо відчутне зменшення зайнятості в наукомістких галузях економіки; низька ефективність заходів державної політики щодо підтримки самозайнятості в малому та середньому бізнесі.

Варто також відмітити, що в Україні високий рівень корупційності. За підрахунками Heritage Foundation [8, с. 13], рівень корупційності економіки України на сьогоднішній день становить 72%. Загалом, за індексом економічної свободи, який окрім свободи від корупції включає в себе цілу низку інших свобод (свободу ведення бізнесу, свободу торгівлі, фіскальну, монетарну, інвестиційну, фінансову свободу тощо), Україна посідає 133 місце із 157 країн світу, що також слугує вагомим чинником «виштовхування» українських громадян за кордон.

Висновки. Нинішній стан участі України у міжнародній міграції робочої сили засвідчує її спонтанність, невизначеність, недостатню організованість і контрольованість з боку відповідних державних органів, що має досить значний негативний вплив на соціально-економічний розвиток країни. Його зменшення вимагає від держави більш конструктивної і послідовної як економічної, так і державної міграційної політики, яка передбачатиме більш динамічне нарощування економічного потенціалу, здійснення обґрунтованої регіональної політики, регулювання відтоку і захист прав своїх співвітчизників, трудових мігрантів за кордоном. В Україні на сьогоднішній день у більшій мірі проявляється дія факторів виштовхування, ніж притягання, що призводить до великомасштабної зовнішньої трудової міграції населення.

Література:

1. Чинники зовнішньої трудової міграції населення України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://referatu.net.ua/newreferats/933/182781>.
2. Ольшевська І.П. Регіональний вимір формування трудового потенціалу України. – Стратегія економічного розвитку України, вип. 24–25 (2009). – С. 145–147.
3. Егорова И. Украинцы в Италии: потеря или приобретение для Украины // День. – 2007. – № 22. – С. 67.
4. Офіцинський Р.А. Сучасна Україна в європейському контексті трудової міграції // Європейська та євроатлантична інтеграція України: стан і перспективи : збірник наук. праць. – Ужгород, 2008. – С. 244–266.
5. Трудова міграція в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/.../Трудова_міграція_в_Укра...
6. Міжнародна трудова міграція [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pidruchniki.ws/Економіка>.
7. Малиновська О.А. Мігранти, міграція та Українська держава: аналіз управління зовнішніми міграціями : монографія. – К. : Вид-во НАДУ, 2004. – 123 с. – С. 111.
8. Holmes K.R., Feulner E.L., O'Grady M. Index of Economic Freedom 2008. – Washington D.C. : The Heritage Foundation and Dow Jones & Company, 2008. – 410 p. – P. 327.

Павлова В. А. Международная трудовая миграция как негативный фактор формирования миграционной политики в Украине

Аннотация. Статья посвящена исследованию трудовой миграции, ее проявлениям и последствиям, которые она несет для стран мира, в том числе и для Украины. Такая миграция несет для страны экономические убытки, демографическую нестабильность, потерю интеллектуального потенциала и т. д.

Ключевые слова: международная трудовая миграция, иммиграция, трудовые мигранты, «утечки мозгов».

Pavlova V. International labor migration as a negative factor for the formation of migration policy in Ukraine

Summary. This article investigates labor migration, its manifestations and consequences that it brings to the world, including Ukraine. Such migration has for the country's economic losses, demographic instability, loss of intellectual capacity and so on.

Key words: international labor migration, immigration, migrant workers, «leaking drain».